

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 16 december 2020

Mål nr

T 497-20

PARTER

Klagande

1. AmTrust International Underwriters Designated Activity Company

40 Westland Row, Dublin 2 Co.

Irland

2. AmTrust Nordic AB, 556671-5677

Hamngatan 11

111 47 Stockholm

Ombud för 1 och 2: Advokat NH

Motpart

Konsumentombudsmannen

Box 48

651 02 Karlstad

SAKEN

Oskäligen avtalsvillkor

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätt, Patent- och marknadsöverdomstolens dom 2019-12-20 i mål
PMT 6002-19

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer Patent- och marknadsöverdomstolens domslut.

AmTrust International Underwriters Designated Activity Company och AmTrust Nordic AB ska solidariskt ersätta Konsumentombudsmannen för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 37 530 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

AmTrust International Underwriters Designated Activity Company och AmTrust Nordic AB har yrkat att Konsumentombudsmannens talan ska ogillas.

Bolagen har även yrkat att Konsumentombudsmannen ska förpliktas att utge ersättning för deras rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten.

Konsumentombudsmannen har motsatt sig att Patent- och marknadsöverdomstolens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har inhämtat yttrande från Svensk Försäkring.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. AmTrust International är försäkringsgivare för försäkringsprodukten Trygg 48 som erbjuds konsumenter på den svenska marknaden. AmTrust Nordic representerar AmTrust International som generalagent i Sverige.
2. Försäkringen Trygg 48 gäller för en mobiltelefon eller en surfplatta som används tillsammans med ett SIM-kort som hör till ett abonnemang hos företaget Telenor. Försäkringen täcker sådana händelser som att mobilen eller surfplattan plötsligt slutar att fungera, att någon stjälar den eller att försäkringstagaren plötsligt upptäcker att den förlorats. Genom försäkringen åtar sig försäkringsgivaren att lämna en funktionellt likvärdig produkt till försäkringstagaren inom 48 timmar från skadeanmälan.
3. I försäkringsvillkoren anges att vissa händelser är undantagna och inte täcks av försäkringen. Ett av dessa undantag anges på följande sätt.

Trygg 48 täcker inte skador, stöld eller förlust som;

...

 - uppkommit då du inte haft uppsikt över din mobil/surfplatta i fordon, på allmän plats eller i allmän lokal.
4. Konsumentombudsmannen väckte en förbudstalan mot AmTrust-bolagen och yrkade att bolagen vid vite skulle förbjudas att använda det aktuella villkoret eller väsentligen samma villkor. Som grund för talan anförde Konsumentombudsmannen att villkoret var oskäligt enligt 3 § lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden (avtalsvillkorslagen). Konsumentombudsmannen gjorde gällande att villkoret till sin lydelse begränsade försäkringens omfattning samtidigt som det i villkoret angavs vissa handlingssätt som var ägnade att förebygga skada. Villkoret stred därför

mot tvingande regler om säkerhetsföreskrifter i 4 kap. 6 och 11 §§ försäkringsavtalslagen (2005:104). Villkoret var enligt Konsumentombudsmannen vidare oklart för att det enligt de tvingande reglerna skulle tillämpas på ett annat sätt än vad som framgick av villkorets lydelse.

5. Enligt AmTrust-bolagen utgjorde villkoret inte en säkerhetsföreskrift och var inte heller oklart. Bolagen gjorde gällande att syftet med villkoret var att begränsa risken för skada i offentliga miljöer och att undvika en utformning som väsentligen skulle fördyra skaderegleringen. De framhöll också att villkoret tidigare hade utformats som en säkerhetsföreskrift vilket hade lett till att försäkringstagarna fakturerats en del av skadekostnaden. Denna ordning hade upplevts som mycket negativ av försäkringstagarna. Av försäkringsmässiga skäl skulle villkoret därför anses tillåtet.

6. Patent- och marknadsdomstolen lämnade förbudstalan utan bifall. Domstolen fann att villkoret inte stod i strid med försäkringsavtalslagens regler varför det inte var otillåtet. Patent- och marknadsöverdomstolen har bifallit förbudstalan, eftersom domstolen funnit att villkoret strider mot tvingande bestämmelser i försäkringsavtalslagen.

Frågorna i målet

7. Målet rör främst frågan huruvida det aktuella villkoret är oskäligt enligt 3 § första stycket avtalsvillkorslagen. Avgörande för bedömningen är om villkoret enligt 4 kap. 11 § försäkringsavtalslagen utgör ett otillåtet omfattningsvillkor. Vid den prövningen måste ställning tas till hur villkoret förhåller sig till de tvingande bestämmelserna om säkerhetsföreskrifter i 4 kap. 6 § den lagen.

Avtalsvillkorlagen

Oskäliga avtalsvillkor vid en förbudstalan

8. Avtalsvillkorlagen gäller avtalsvillkor som näringsidkare använder när de erbjuder varor, tjänster eller andra nyttigheter till konsumenterna, dvs. även när försäkring erbjuds (se 1 §). Om ett avtalsvillkor som faller inom lagens tillämpningsområde med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt mot konsumenten, får näringsidkaren förbjudas att i framtiden i liknande fall använda samma eller väsentligen samma villkor, om förbudet är motiverat från allmän synpunkt eller annars ligger i konsumenternas eller konkurrenternas intresse. Ett förbud får meddelas även andra som handlar på näringsidkarens vägnar. (Se 3 §.)

9. Genom 3 § genomförs artikel 7.1 i avtalsvillkorsdirektivet.¹ Enligt den artikeln ska medlemsstaterna se till att det i konsumenternas och konkurrenternas intresse finns lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäliga villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenterna. Artikeln ska läsas tillsammans med artikel 6.1, enligt vilken medlemsstaterna ska föreskriva att oskäliga villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är bindande för konsumenten.

10. I de nämnda artiklarna anges inte vad ett oskäligt avtalsvillkor är utan detta behandlas i artikel 3. Ett villkor som inte har varit föremål för individuell förhandling ska anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten. Förutom detta allmänna test av villkorets skälighet finns också ett krav på transparens. Detta uttrycks genom att

¹ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal.

avtalsvillkor måste formuleras på ett klart och begripligt sätt (jfr artiklarna 4.2 och 5 i direktivet samt 10 § avtalsvillkorlagen).

11. Vid genomförandet av direktivets regler kom avtalsvillkorlagen att innehålla såväl marknadsrättsliga som civilrättsliga bestämmelser. De marknadsrättsliga bestämmelserna finns i 3–9 b §§. De civilrättsliga bestämmelserna begränsar sig till fem paragrafer (se 10–14 §§). I övrigt prövas oskäligen avtalsvillkor i det individuella avtalet enligt 36 § avtalslagen, i vilken det har införts en hänvisning till avtalsvillkorlagen.

12. När ett avtalsvillkors skälighet ska prövas med tillämpning av marknadsrättsliga regler handlar det med nödvändighet om en allmän bedömning där enskilda förhållanden kommer i bakgrunden. Omständigheter som främst kommer upp i ett individuellt fall bör, enligt vad som anförs i förarbetena, i och för sig kunna användas även då. De får dock inte samma betydelse vid en marknadsrättslig som vid en civilrättslig prövning. (Se prop. 1994/95:17 s. 63, jfr även Kommissionens tillkännagivande, 2019/C 323/04², avsnitt 6.)

13. Det följer av fast rättspraxis att avtalsvillkor som strider mot tvingande bestämmelser i lag, t.ex. i försäkringsavtalslagen, ska anses oskäligen enligt 3 § avtalsvillkorlagen (se t.ex. MD 2009:21, MD 2010:10 och MD 2011:21). Enligt vad som uttalades i förarbetena till avtalsvillkorlagen kan också villkor som syftar till att kringgå tvingande bestämmelser förbjudas (se prop. 1994/95:17 s. 65 och 90). Vidare angavs att villkor som hade utformats på ett sätt som är ägnat att vilseleda konsumenten rörande villkorets faktiska innebörd kunde medföra förbud mot fortsatt användning (prop. 1994/95:17 s. 65, jfr prop. 1971:15 s. 72).

² Kommissionens tillkännagivande. Vägledning om tolkningen och tillämpningen av rådets direktiv 93/13/EEG om oskäligen villkor i konsumentavtal (2019/C 323/04).

Ett förbud får förenas med vite

14. En näringsidkare får alltså förbjudas att använda ett avtalsvillkor som är oskäligt. Förbudet ska enligt 3 § fjärde stycket avtalsvillkorslagen förenas med vite, om inte detta av särskilda skäl är obehövt. Det finns i avtalsvillkorslagen inga närmare föreskrifter om hur vitet ska bestämmas. Därmed blir de allmänna bestämmelserna i lagen (1985:206) om viten tillämpliga. (Se angående bestämmande av marknadsrättsliga viten bl.a. ”Marknadsföringsvitet” NJA 2018 s. 883.)

Försäkringsavtalslagen*Inledning*

15. Regler om försäkring finns i försäkringsavtalslagen. I den lagen regleras vissa av parternas avtalsförpliktelser. Huvudförpliktelsen för försäkringsgivaren är att, mot ett pris i form av en försäkringspremie, ta på sig ett ansvar och ersätta en inträffad skada för det fall en händelse av visst slag, det s.k. försäkringsfallet, inträffar.

16. Försäkringstagarens huvudförpliktelse är att betala premien för försäkringen (se 5 kap.). Till denna förpliktelse kommer ett antal s.k. biförpliktelser, vilka regleras i 4 kap. Biförpliktelserna omfattar dels riskupplysningsförpliktelser (upplysningsplikt och skyldighet att anmäla riskökning), dels omsorgsförpliktelser (framkallande av försäkringsfall, säkerhetsföreskrifter och räddningsplikt).

17. Reglerna i lagen är som utgångspunkt tvingande till förmån för försäkringstagaren. Det innebär att försäkringsvillkor som i jämförelse med lagens bestämmelser är till nackdel för försäkringstagaren är utan verkan mot honom eller henne, om inte annat anges i lagen (se 1 kap. 6 §).

Villkor om försäkringens omfattning

18. Det ansågs vid försäkringsavtalslagens tillkomst vara viktigt att lagen inte hindrade försäkringsgivarna från att utveckla försäkringsprodukter för att möta nya behov (se prop. 2003/04:150 s. 139 och 185). Detta sågs som ett utflöde av den s.k. produktfrihetsprincipen. Vilken omfattning en försäkring ska ges regleras därför genom dispositiva bestämmelser, i den mån det över huvud taget regleras. Villkor som anger försäkringsgivarens ansvar, s.k. omfattningsvillkor, är alltså i princip föremål för avtalsfrihet.

19. Omfattningsvillkor innebär att försäkringsgivaren genom en bestämmelse i avtalet anger vilken täckning försäkringen har. Detta sker normalt genom att en bestämd risk, händelse eller förlust anges som täckt eller undantagen från täckning under försäkringen. Det är alltså fråga om att objektivt beskriva vad försäkringen täcker och vad den inte täcker.

20. Täcks den aktuella händelsen och förlusten av försäkringen utgår i regel ersättning om försäkringsfall inträffar. Om händelsen eller förlusten faller utanför försäkringen utgår däremot ingen ersättning.

Säkerhetsföreskrifter

21. Regler om säkerhetsföreskrifter finns i 4 kap. 6 §. Med säkerhetsföreskrift avses en föreskrift i avtalet eller lag om vissa bestämda handlingssätt eller anordningar som är ägnade att förebygga eller begränsa skada eller om vissa bestämda kvalifikationer hos den försäkrade eller dennes anställda eller andra medhjälpare.

22. Säkerhetsföreskrifter förekommer framför allt vid företagsförsäkring (se 8 kap.). Men även vid konsumentförsäkring kan sådana föreskrifter förekomma. Särskilt gäller detta vid hemförsäkring där det till undvikande av stöld och inbrott ofta föreskrivs ett krav på låsning eller andra liknande åtgärder.

23. Om den försäkrade bryter mot en säkerhetsföreskrift kan det innebära att försäkringsgivarens ansvar begränsas. Den väsentliga påföljden av den försäkrades kontraktsbrott i detta avseende är att han eller hon helt eller delvis mister rätten till försäkringsersättning vid ett visst skadefall. Vid konsumentförsäkring är en skälighetsbedömning avgörande för hur mycket ersättningen till den försäkrade ska sättas ned.

Dolda handlingsklausuler

24. Den frihet som försäkringsgivaren har att utforma omfattningen av sitt ansvar kan komma i konflikt med tvingande regler. Konflikt kan i första hand uppkomma när ett villkor utformas som ett undantag från försäkringens täckning, trots att det avser frågor som berörs av de tvingande bestämmelserna om biförpliktelser. Det handlar då om villkor, utformade som omfattningsvillkor, som i realiteten tar sikte på sådant som regleras av de tvingande reglerna, s.k. dolda handlingsklausuler.

25. Sådana klausuler behandlas i 4 kap. 11 §. Enligt den paragrafen ska bestämmelserna i 4 kap. tillämpas också om en försäkring innehåller försäkringsvillkor som enligt sin lydelse begränsar försäkringens omfattning, när begränsningen beror av om någon på den försäkrades sida exempelvis har åsidosatt sina skyldigheter enligt kapitlet, vilket inkluderar åsidosättanden av bl.a. säkerhetsföreskrifter. Det framgår inte av lagtexten att det finns någon möjlighet att göra undantag från tillämpningen av paragrafen, t.ex. med hänsyn till försäkringsmässiga skäl (jfr 12 kap. 5 § om symptomklausuler).

26. Bestämmelserna om biförpliktelser ska alltså i vissa situationer tillämpas, trots att villkoret är utformat som en begränsning av försäkringens omfattning. Ett sådant fall är när ett villkor innehåller handlingsdirigerande anvisningar. Skulle försäkringen ange att skyddet mot inbrott bara gäller för ett "låst utrymme", kan det vara att uppfatta som en säkerhetsföreskrift enligt 4 kap. 6 § om att försäkringstagaren ska låsa utrymmet (jfr prop. 2003/04:150

s. 427 f.). En tillämpning av regleringen i 4 kap. 6 § om nedsättning av försäkringsersättningen förutsätter emellertid att den dolda handlingsklausulen verkligen kan sägas uppfylla förutsättningarna för att vara en säkerhetsföreskrift med tanke på de krav på bestämdhet och klarhet som följer av regleringen i paragrafen (se p. 21).

27. Om det inte finns förutsättningar att tillämpa 4 kap. 6 § får det anses följa av 4 kap. 11 § att det inte kan komma i fråga att tillämpa villkoret som ett omfattningsvillkor.

28. Ett problem med dolda handlingsklausuler är att det inte uttryckligen anges i omfattningsvillkoret att undantaget eller begränsningen i omfattningen av försäkringen knyter an till ett visst handlande eller en underlåtelse att handla hos försäkringstagaren. Generellt sett gäller att det många gånger är osäkert var gränsen för ett omfattningsvillkor går (se vidare Bertil Bengtsson Försäkringsavtalsrätt, 4 uppl. 2019, s. 148 ff.). Huruvida ett villkor utformat som ett omfattningsvillkor kan godtas som ett sådant villkor får fastställas i första hand genom tolkning.

29. Tolkingen får ske enligt de principer som gäller för tolkning av avtal i allmänhet (se om detta t.ex. ”Vitesundantaget i ansvarsförsäkringen” NJA 2018 s. 834). Det innebär i de fall avtalet är av standardkaraktär, att ett antal faktorer förutom själva ordalydelsen kan beaktas, bl.a. avtalets affärs-mässiga sammanhang och dess särart.

30. När ett omfattningsvillkor tolkas är principen om produktfrihet av betydelse. I detta sammanhang kan hänsyn i viss mån även tas till försäkrings-mässiga skäl såsom bedömning av risk, premieberäkning, preventionshänsyn samt administration av försäkringen och skadereglering. Sådana skäl kan dock i allmänhet inte tillmätas någon betydelse om villkoret lika gärna hade kunnat formuleras som en biförpliktelse, t.ex. en säkerhetsföreskrift eller ett förbud att av oaktsamhet framkalla försäkringsfallet.

Bedömningen i detta fall*Det aktuella villkoret är oskäligt*

31. Enligt vad som är ostridigt mellan parterna är villkoret utformat som ett omfattningsvillkor som undantar vissa händelser eller visst handlande från att täckas av försäkringen. En händelse som är undantagen är att skadan, stölden eller förlusten uppkommit då försäkringstagaren ”inte haft uppsikt över” sin mobil eller surfplatta i fordon, på allmän plats eller i allmän lokal (se p. 3). I detta ligger ett handlingsdirigerande moment; försäkringstagaren ska handla på så sätt att han eller hon håller uppsikt över egendomen. Det kan inte förstås som ett undantag för ett rent objektiva händelseförlopp.

32. Den handlingsdirigerande anvisningen i omfattningsvillkoret kan lika gärna formuleras som en säkerhetsföreskrift, något som Svensk Försäkring också angett i sitt yttrande. Vad AmTrust-bolagen anfört om att villkoret motiveras av försäkringsmässiga skäl, bl.a. för att undvika en fördyrad skadereglering, kan inte tillmätas sådan betydelse att villkoret ändå ska tilläggas innebörden av ett omfattningsvillkor.

33. Att utforma ett villkor som ger bilden av att försäkringens omfattning påverkas av om försäkringstagaren åsidosätter en handlingsföreskrift innebär att konsumenten ges en felaktig bild av sina rättigheter. Villkoret är därför oklart. Genom dess utformning som en dold handlingsklausul syftar villkoret även till att kringgå de tvingande reglerna. Villkoret är mot bakgrund av det anförda att bedöma som oskäligt.

Förbud ska meddelas och förenas med vite

34. Eftersom avtalsvillkoret är oskäligt och då det är motiverat från allmän synpunkt finns det enligt 3 § avtalsvillkorslagen förutsättningar att meddela förbud om fortsatt användning. Förbudet ska utformas på det sätt som Patent- och marknadsöverdomstolen har gjort.

35. Förbudet ska förenas med vite eftersom några särskilda skäl häremot inte föreligger. Det saknas anledning att göra någon annan bedömning än den Patent- och marknadsöverdomstolen har gjort beträffande vitesbeloppets storlek.

Rättegångskostnad

36. Med hänsyn till utgången ska AmTrust-bolagen åläggas att solidariskt betala Konsumentombudsmannens rättegångskostnad i Högsta domstolen. Beloppet är vitsordat.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Ann-Christine Lindeblad, Svante O. Johansson (referent), Malin Bonthron och Johan Danelius. Föredragande har varit justitiesekreteraren Cecilia Andgren